

Alexander Bernát.

— 1850—1927. —

Amikor a *Mors Imperator* lecsukja a halandó szemét, elnémul vele szemben a pártos kritika, gyengeségével szemben erősebben domborodik elének alkotóereje, az a tárgyi munka, mely belefónódott a nemzeti kultúra fejlődésébe. Alexander Bernát a nemzeti katasztrófa után visszavonultan élt, katedráját 70 éves korában otthagyni kényszerült, de friss lélekkel tovább dolgozott, folyton tanult, azután is forgatta fényes tollát. Ha az utóbbi években erős szakadék választott is el bennünket tőle, sohasem feledkezhetünk meg azokról a kiváló tudományos és írói kvalitásokról, arról a páratlan szorgalomról és nagy tehetségről, mely hosszú pályájának munkásságát mindig jellemezte.

Egyéniségének fővonása: minden ízében tanító volt. Világos fej: átlátszó minden írása és szava. Maga vallotta, hogy tanítva tudott legjobban tanulni, sohasem érezte a tanítást fárasztónak: „minden más munkásság — mondotta — fogyasztotta erőmet, a tanítás mindig növelte. Közlés közben hódítottam meg magamnak gondolataimat. De benne van ebben a gondolat szeretete is, mert azt akartam, hogy az igazság mindenkié legyen“. Másik vonása: **hihetetlen munkabírása.** Évtizedeken ke-

resztül szellemi munkáink közül alig volt valaki, aki többet és többfélét dolgozott volna.

De ez természetszerűen folyt szellemének rendkívüli sokoldalúságából. Mintha géniusza megőrizte volna a *filozófia* szó eredeti görög értelmét: a mindenfajta tudásra való törekvést. Ez az egyetemes kulturszomj ifjukorától folyton sarkallta késő öregségéig. Megható az a mély és sokoldalú tudásvágy, mely már fiatal korában eltölti. Ennek legszebb tanúságai azok a levelek, melyeket a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején Horváth Cirillhez, a pesti egyetem tanárához, első mesteréhez intéz Bécsből, Heidelbergből, Berlinből, Göttingából, Párisból és Londonból. Mert a nyugati műveltség mind ezen empóriumainak egyetemein tanul. Tanul pedig nemcsak filozófiát, hanem filológiát, történelmet, sőt anatómiát és fiziológiát is. Tanulmányairól és tanáiról leveleiben hűségesen beszámol. Megrázóan s a stílus nem csekély művészetével írja le huszéves korában Berlin gyászát a gravalottei ütközet után, azt a fájdalmat, mely elszorította a porosz főváros szívét. De ugyanekkor meghatóan emlékszik meg professzorának, Trendelenburgnak haláláról és utolsó utjáról. Roppant szegénységben tanul külföldön hűséges barátjával, Bánóczi Józseffel. De sohasem panaszkodik: anyagi ügyet leveleiben nem

említ, csak boldogan számol be sikereiről, melyeket a német egyetemek filozófiai szemináriumaiiban arat.

A XIX. század *saeculum historicum*: a történeti gondolkodás százada. A *hisztorizmus* áramlata uralkodik a hetvenes években a szellemi élet minden terén: a jogban, művészetben, nyelvészetben, vallástudományban — s a filozófiában is. A hegei büszke metafizikai légvár összeomlása után a filozófia, ugylátszik, egy időre elveszti konstruktív erejét: ő is, mint a tudományok nagy része ez időben, a saját multjába mélyed. Nagy filozófiatörténészek támadnak, mint Zeller és Fischer: a historizáló irány uralkodik a filozófiában. Amennyiben szisztematikus filozófiai irány indul meg, az is egy száz évvel azelőtti gondolkodónak ujjászületése: a *neokantianizmus*. Ez a történeti áramlat adja meg Alexander gondolkodásának is alapvető irányát.

Azok az ifju argonauták, akik a mult század hatvanas-hetvenes éveiben a német egyetemekre mentek a filozófia aranygyápjáért, ujkantianus szellemmel töltekezve térnek vissza s itthon ennek szolgálatába szegődnek. Alexander Bernát és Bánóczi József Berlinben 1870 táján Benno Erdmannal, ki később a nagy berlini akadémiai Kant-kiadás lelke, s Friedrich Paulsennel, majdan egy nagy Kant-monogra-

fia szerzőjével, együttesen mélyednek bele Kant tanulmányozásába.

Ennek köszönhetjük egy évtized múltán Alexandernek a *Kritik der reinen Vernunft* szavées megjelenési fordulójára írt s Akadémianktól kiadott jeles Kant-könyvét, majd a Kant Prolegomenáinak s főművének, a Tiszta Ész Birálatának fordítását. E művek a Alexandertől és Bánóczitól megindított *Filozófiai Írók Tárá*-ban jelentek meg. Ez a könyvsorozat, melyet Alexander haláláig szinte meghaló gonddal szerkesztett, egyik legnagyobb érdeme. Jól tudta, hogy a magyar filozófiai kultúrát semmi sem mozdíthatja hatásosabban elő, mint a klasszikus filozófusok műveinek nyelvünkre való átültetése. Amikor 1881-ben a *Tár* megindult, az emberiség filozófiai közkincséből nyelvünkön ugyszólván semmi sem állott rendelkezésünkre. Ma irodalmunkban majdnem valamennyi klasszikus filozófus, némelyik több művel is, képviselve van. Alexander Kant-fordításaival — de egyéb műveivel is — különös érdemet szerzett a magyar filozófiai nyelv megszilárdítása, simulékonnyá és hajlékonnyá formálása körül is. Tulzás nélkül mondható: Alexandernek legnagyobb része van a magyar filozófiai műveltség szélesebb körökben való fejlesztése és terjesztése körül.

A *filozófia történetében*, melynek az egyetemen számára tanszéket állítottak, különösen vonzza Schopenhauer és Diderot; a XIX. század pesszimizmusának s a XVIII. század szellemes enciklopédistájának külön monografiákat szentel. Descartes-ot és Humme-ot lefordítja s magyarázza.

Filozófiai készültsége megadta neki az elvi szempontokat, amelyek szögéből a művészet alkotásait nézze. *Estétikai esszai* irodalmunk e nemü legkiválóbb alkotásai. A művészet című szellemes dialógusa (a platoni formát Alexander plasztikus és pedagógus szelleme nagyon szerette), a mű-

vészet értékéről és a művészi nevelésről szóló tanulmánya, a művészi fantáziának finom elemzése. Az ember tragédiájának klasszikus értelmezése, Meunierről s Fadruszról szóló szubtilis írásai maradandó értékűek.

Amikor Wundt nyomán a magyar lélekbuvárok a lelki jelenségeket a központi érzéki sikokban keresik, merőben a fiziológia sikkjára tolják a lélek tudományát. Alexander A *lelki életről* írt szép könyvében nagy erudícióval és éies elmével választja szét a testi és a lelki élet köreit, a pszichológia és a fiziológia jogos határvonalait. Egészen eredeti és újszerű módon vizsgálja a lelki életnek páratlan egységét. Nagyhatásu munkásságot fejtett ki mint verbeli tanítómaster a *pedagógia* terén is. Iskolaszervezeti és didaktikai cikkei a középiskolai tanárság életében a nyolcvanas években, amikor az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyt szerkesztette, irányszabók voltak.

Egy-egy elhunyt kiválóság jelentősége legjobban negatív reliefséből domborodik ki: ha t. i. azt vizsgáljuk, mi hiányoznék a magyar kultúrából, ha ez az ember meg nem született volna? Alexander félszázadunk hosszabbra terjedő lankadatlan munkássága maradandó nyomot hagyott mindazon a területen, ahová szava, tolla és szerző ereje ért. Nélküle a magyar műveltség sok téren hiányos maradt volna.

Sohasem érezte magát késznek, folyton tanult és érdekeltődött. Óriási erudíciója sohasem nyomta el friss látását. Akadémiai székfoglalójában a nemzeti génusz vonásait kereste a filozófiában. Életének legnagyobb tragikuma, hogy éppen az ország legszörnyűbb megpróbáltatása idején a nemzeti érzés hiányának és megsértésének vádjá itatta ki vele szokrateszi korban az asebeia méregpoharát.